

Aktivní a pasivní eutanazie: teoretická perspektiva. II. část

Active and passive euthanasia: theoretical perspectives. Part II.

Dr. David Černý, Ph.D., Kabinet zdravotnického práva a bioetiky, ÚSP AV ČR, v.v.i.

Abstract: This is the second part of the paper dealing with the problem of distinguishing between active and passive euthanasia. The first part of the paper focused on the problem of how to draw a descriptive distinction between killing and letting die and consequently between active and passive euthanasia. This second part of the paper presupposes that there is a descriptively valid distinction between killing and letting die and goes on to enquire into its ethical relevance.

The article is divided into two parts. In the first part the ethical theories regarding killing and letting die of three leading philosophers – James Rachels, Michael Tooley and Graham Oddie – are described in detail with a special emphasis on their grounds for rejecting the ethical asymmetry between killing and letting die. The second part of this article offers a critical evaluation of the thesis of moral symmetry between killing and letting die and makes a case for rejecting it and accepting its negation. The conclusion of the article states that there is indeed a moral asymmetry between killing and letting die and *ipso facto* between active and passive euthanasia.

Key words: active euthanasia - passive euthanasia – harm - fatal sequence – moral symmetry
- moral asymmetry

Abstrakt: Tento článek je druhou částí článku, který se zabývá problémem rozlišení mezi aktivní a pasivní eutanazií. První část článku se zaměřovala na to, jakým způsobem je možné deskriptivně rozlišit mezi zabitím a ponecháním zemřít a následně mezi aktivní a pasivní eutanazií. Tato druhá část předpokládá, že mezi zabitím a ponecháním zemřít existuje deskriptivně platné rozlišení a následně se zabývá jeho etickým významem.

Článek se dělí na dvě části. V první části jsou podrobně popsány etické teorie tří významných filosofů – Jamese Rachelse, Michaela Tooleyho a Grahama Oddieho – se zaměřením na důvody, jež je vedly k odmítnutí etické asymetrie mezi zabitím a ponecháním zemřít. Druhá část článku nabízí kritické hodnocení teze morální symetrie a argumentuje ve prospěch jejího odmítnutí a přijetí její negace. Článek uzavírám tvrzením, že mezi zabitím a ponecháním zemřít skutečně existuje morální asymetrie a *ipso facto* tedy existuje i mezi aktivní a pasivní eutanazií.

Klíčová slova: aktivní eutanazie - pasivní eutanazie – újma - fatální sekvence – morální symetrie
- morální asymetrie

ÚVOD

V prvním díle této práce jsem se zabýval obhajobou deskriptivní teze DT: aktivní a pasivní eutanazii je možné deskriptivně rozlišit na základě obecnějších kategorií jednání. Jsou-li Φ a Ψ dvě disjunktní kategorie jednání, potom AE spadá do kategorie Φ a PE spadá do kategorie Ψ . Aktivní eutanazie spadá do kategorie jednání, kterou lze charakterizovat jako *usmrcení* (v obecné rovině *působení újmy*), zatímco její pasivní forma do kategorie *ponechání zemřít* (obecněji *ponechání újmy nastat*).

V této druhé části vycházím z platnosti DT a zamýšlím se nad jejím etickým významem, zvláště nad otázkou, zda mezi usmrcením a ponecháním zemřít existuje morálně relevantní rozdíl. Navzdory skepsi panující v současné etice a bioetice, za jejíž reprezentanty jsem si zvolil Jamese Rachelse, Michaela Tooleyho a Grahama Oddieho, je podle mého názoru možné prokázat následující tezi:

- *Teze morální asymetrie (TMA)*: jsou-li Φ a Ψ dvě disjunktní kategorie jednání, z nichž první představuje způsobení újmy (specifičtěji usmrcení) a druhá připuštění újmy (specifičtěji ponechání zemřít), potom mezi Φ a Ψ existuje morální asymetrie.

V první části článku podrobně představuji důvody, proč Rachels, Tooley a Addie odmítají platnost TMA, druhá část je věnovaná podrobné kritické diskusi jejich tezí a obhajobě teze morální asymetrie.

JAMES RACHELS

Americký filosof a etik James Rachels svými argumenty výraznou měrou ovlivnil diskusi o morálním rozdílu mezi aktivní a pasivní eutanazií¹ a zařadil se mezi širokou plejádu autorů, kteří odmítají mezi aktivní a pasivní formou eutanazie klást morálně významnou dělící linii. Aktivní eutanazii Rachels chápe jako aktivní usmrcení pacienta lékařem (např. vstříknutím chloridu draselného do žil), zatímco její pasivní formu jako zdržení se jakékoli činnosti, jež by mohla udržet pacienta naživu.² V rovině deskripce jednání se tedy rozdíl mezi oběma formami asistované smrti situuje do obecnější roviny rozdílu mezi jednáním (v tomto případě usmrcením – *killing*) a ponecháním zemřít (*letting die*). Autor tedy nepopírá možnost specifikovat dvě odlišné kategorie jednání – usmrcení a ponechání zemřít –, které jsou základem rozlišení dvou typů jednání ve specifickém kontextu rozhodování na konci lidského života, nepopírá platnost deskriptivní teze. Usmrcení a ponechání zemřít jsou obecné kategorie jednání, jež však samy spadají do obecnějších kategorií jednání Φ (*action*) a nejednání Ψ (*omission*). V konečném důsledku se tedy deskriptivní vymezení AE a PE zakládá na rozdílu mezi jednáním (specifičtěji usmrcením) a nejednáním (specifičtěji ponecháním zemřít).

Rachels se však zaměřuje na jiný problém: existuje mezi AE a PE morálně významný rozdíl? Je možné mezi tyto dvě formy eutanazie načrtnout jasnou demarkační morální hranici? Americký filosof se

¹ Srov. RACHELS, J. Active and Passive Euthanasia. *New England Journal of Medicine*. 1975, 292, č. 2, s. 78–80. Tento významný článek se nachází v celé řadě kolekcí textů, vycházel jsem z RACHELS, J. Active and Passive Euthanasia. In: B. Steinbock – A. Norcross (eds). *Killing and Letting Die*. Second Edition. New York: Fordham University Press, 1994, s. 112–119. Všechny citace pocházejí z tohoto sborníku textů. Rachels své argumenty zopakoval v klíčové publikaci RACHELS, J. *The End of Life. Euthanasia and Morality*. Oxford – New York: Oxford University Press, 1986, s. 111–117.

² Srov. RACHELS, J. *The End of Life. Euthanasia and Morality*, s. 106–107.

kriticky zaměřuje na tvrzení Americké lékařské asociace (*American Medical Association*, AMS), jež ve svém vyjádření z roku 1973 rozlišuje mezi aktivním usmrcením pacienta (jež AMS hodnotí jako v rozporu s principy lékařské profese) a ukončením mimořádných prostředků k udržení života pacientů, jejichž smrt je podle všech poznatků nevyhnutelná (Rachels ukončení této léčby klasifikuje jako pasivní eutanazii).³ Pokud prozatím připustíme, že ukončení medicínsky neadekvátní léčby (či v tomto případě mimořádných prostředků k udržení života) představuje pasivní eutanazii, můžeme vyjádření AMS interpretovat takto: AE je v rozporu s principy lékařské etiky, zatímco její pasivní varianta v rozporu s těmito principy (z nichž hlavním bude maxima „lékaři nesmí usmrcovat své pacienty“) není.

Rachels však s tímto vyjádřením nesouhlasí a *ipso facto* nesouhlasí s tezí morální asymetrie TMA. Namísto ní postupuje tezi ekvivalence (*equivalence thesis*, ET), kterou popisuje následujícími slovy:

„Teze ekvivalence, jak ji budu nazývat, říká, že mezi usmrcením a ponecháním zemřít neexistuje žádný morálně významný rozdíl. Je-li jedna forma jednání přípustná (či nepřijatelná), potom je taková, ve stejné míře, i ta druhá.“⁴

Teze ekvivalence vyjadřuje dvě důležité myšlenky: i) mezi usmrcením a ponecháním zemřít neexistuje žádný morálně významný rozdíl, ii) z morální přípustnosti jedné kategorie je možné usuzovat na morální přípustnost kategorie druhé (naopak samozřejmě platí, že z nepřípustnosti jedné kategorie jednání můžeme usuzovat, že podobně nepřípustná (a ve stejné míře) je i druhá kategorie. Vzhledem k tomu, že AE spadá do kategorie „usmrcení“ a PE spadá do kategorie „ponechání zemřít“, stanoví ET morální ekvivalenci mezi oběma formami asistované smrti.

Jakým způsobem však Rachels svou ET prokazuje? Usmrcování a ponechávání zemřít se vždy děje za nějakých více či méně komplexních podmínek, proto americký filosof vytvořil dvojici myšlenkových experimentů – scénářů –, v nichž se fixují všechny podmínky takovým způsobem, aby byly identické, s jedinou výjimkou: v prvním scénáři se jedná o usmrcení, zatímco v druhém o ponechání zemřít. To mu umožňuje testovat naše morální intuice způsobem, který neodvádí pozornost od zkoumaného rozdílu. Scénáře jsou následující (mírně upravuji):⁵

Usmrcení. Petr je dědicem svého šestiletého synovce. Jednoho dne se vplíží do koupelny, kde se jeho synovec koupe ve vaně, a utopí ho. Vše naaranžuje tak, aby to vypadalo jako nešťastná náhoda a dosáhne svého: získá vysněné dědictví.

Ponechání zemřít. Petr je dědicem svého šestiletého synovce. Jednoho dne se vplíží do koupelny, kde se jeho synovec koupe ve vaně. Nešťastnou shodou okolností pozoruje, že

³ „The intentional termination of the life of one human being by another—mercy killing—is contrary to that for which the medical profession stands and is contrary to the policy of the American Medical Association. The cessation of the employment of extraordinary means to prolog the life of the body where there is irrefutable evidence that biological death is imminent is the decision of the patient and/or his immediate family. The advice and judgment of the physician should be freely available to the patient and/or his immediate family.“ Vyjádření *House of Delegates of the American Medical Association* ze 4. prosince 1973. Citováno podle RACHELS, J. *Active and Passive Euthanasia*. In: B. Steinbock – A. Norcross (eds). *Killing and Letting Die*, s. 112–113.

⁴ RACHELS, J. *The End of Life. Euthanasia and Morality*, s. 111.

⁵ *Ibidem*, s. 112.

se jeho synovec uhodil do hlavy a topí se. Přestože by mohl, nezasáhne a jen sleduje, jak se utopí. Jako v prvním scénáři, nakonec získá vytoužené dědictví.

Oba scénáře jsou v důležitých aspektech identické: Petrův motiv je totožný (získat dědictví prostřednictvím smrti svého synovce), důsledky jsou rovněž stejné (v obou případech je výsledkem jednání a nejednání smrt Petrova synovce). Liší se v jediné věci, pouze v tom, že v prvním scénáři lze hovořit o usmrcení (Petr synovce utopil), zatímco v druhém scénáři se jedná o ponechání zemřít (Petr jen pasivně přihlížel, jak se jeho synovec topí). Podívejme se nyní na morální hodnocení obou myšlenkových experimentů. Rachels se domnívá – ve shodě s běžnými morálními intuicemi –, že v obou případech musíme Petrovo jednání hodnotit stejně, jako nesprávné, nemorální. Je-li však v obou případech Petrovo jednání nesprávné, a platí-li navíc, že mezi oběma scénáři existuje pouze jeden jediný rozdíl (v prvním případě se jedná o usmrcení, v druhém o ponechání zemřít), nelze mezi usmrcení a ponechání zemřít klást jasnou morální demarkační linii a umístit je na její opačné strany.

Pouhý rozdíl (*bare difference*) mezi usmrcením na jedné straně a ponecháním zemřít na straně druhé tedy nezakládá odlišnost morálního hodnocení Petrova jednání. Odtud Rachels odvozuje obecnější tezi: třebaže usmrcení a ponechání zemřít spadají do dvou odlišných kategorií jednání Φ a Ψ (jednání a nejednání), neexistuje mezi nimi morálně významný rozdíl. Z toho opět můžeme dovodit konkrétní poznatek ohledně AE a PE: AE je instancí usmrcení (a spadá do kategorie Φ), PE je instancí ponechání zemřít (a spadá do kategorie Ψ), z morálního hlediska jsou však obě formy asistované smrti ekvivalentní.

Praktické důsledky této pozice jsou zřejmé. Podívejme se na následující dva scénáře:⁶

Aktivní eutanazie. Lékař se s ohledem na dobro svého pacienta (z humánních důvodů) a jeho opakovanou kompetentní žádost (s respektem k jeho autonomii) rozhodne pro AE a nakonec ho bezbolestně usmrtí.

Pasivní eutanazie. Lékař se s ohledem na dobro svého pacienta (z humánních důvodů) a jeho opakovanou kompetentní žádost (s respektem k jeho autonomii) rozhodne pro PE, ukončí (Rachelsovými slovy mimořádnou) léčbu a pacient nakonec zemře.

Oba dva scénáře se samozřejmě liší, liší se však pouze tím, že v prvním případě lékař svého pacienta aktivně usmrtí, zatímco v tom druhém ho ponechá zemřít (ukončením léčby). Vzhledem k platnosti ET je proto nelze z morálního hlediska posuzovat různě, nelze tedy tvrdit (jak to tvrdí, domnívá se Rachels, Americká lékařská asociace), že AE je v rozporu s etickými principy lékařské profese a nepřijatelná, zatímco PE v rozporu s těmito principy není a přijatelná proto je.⁷

⁶ Abych ilustraci důsledků Rachelsovy argumentace zbytečně nekomplikoval, předpokládám, že obě situace jsou podobné v tom, že se jedná o kompetentního pacienta, jenž opakovaně žádá o milosrdnou smrt. Analogicky bychom však mohli uvažovat o pasivní eutanazii pacienta, který vyjádřil své přání o ukončení marné léčby ještě před tím, než se stal neschopným svá přání vyjádřit (kóma apod.) atd.

⁷ RACHELS, J. *The End of Life. Euthanasia and Morality*, s. 113.

MICHAEL TOOLEY A MORÁLNÍ SYMETRIE

Teze morální symetrie (negace TMA) se zdá být v rozporu s našimi hluboce zakořeněnými morálními intuicemi. Srovnajme následující dva myšlenkové scénáře:⁸

Transplantace. Lékař nutně potřebuje orgány pro svých pět pacientů, jinak v krátké době všichni zemřou. Shodou okolností se na rutinní vyšetření dostaví mladý muž v dobrém zdravotním stavu, bezdomovec, bez rodiny a přátel. Stejnou shodou okolností by byl dokonalým dárce orgánů pro všech pět pacientů. Lékař se proto ve shodě s morální aritmetikou jeden život za pět rozhodne mladého muže bezbolestně usmrtit a jeho orgány použije k transplantaci a záchraně života svých pěti pacientů.

Vzácný lék. Lékař má šest pacientů, kteří zahynou, pokud jim nepodá vzácný lék, kterého má jen velmi malé množství. Může zachránit jednoho z nich (který potřebuje celou dávku léku), nebo pět pacientů (kteří potřebují pouze pětinu z jedné dávky léku). Lékař pečlivě zváží své možnosti a rozhodne se podat lék pěti pacientům; šestý z nich krátce nato umírá.

Oba dva scénáře něco spojuje – jakási morální aritmetika, podle níž zvažujeme jeden život vůči pěti. Něco je však také rozděluje, právě to, že v prvním scénáři se jedná o usmrcení pacienta lékařem, zatímco v druhém lze hovořit o ponechání pacienta zemřít. Naše morální intuice chápou oba scénáře jako morálně asymetrické: v prvním případě je usmrcení pacienta a odebrání jeho orgánů vnímáno jako nepřijatelné (nemorální, nesprávné), zatímco v případě druhém většinou s lékařovou volbou souhlasíme. Někteří morální filosofové, jako je britská filosofka Philippa Footová, tuto asymetrii vysvětlují rozlišením mezi negativními a pozitivními povinnostmi (a s nimi korelujícími negativními a pozitivními právy). Negativní povinnosti ukládají povinnost nejednat určitým způsobem (nezabíjet, nekrást, nelhat apod.), povinnosti pozitivní potom ukládají povinnosti určitým (byť ne zcela přesně specifikovaným způsobem) jednat. V prvním scénáři stojí lékař před dvěma typy povinností: negativní povinností neusmrtit nevinnou lidskou bytost a pozitivní povinností zachránit život svých pacientů, v druhém scénáři však zvažuje pouze dvě pozitivní povinnosti: zachránit jeden lidský život nebo zachránit životů pět. Podívejme se na následující přehledovou tabulku:

Scénář	Negativní povinnost	Pozitivní povinnost
Transplantace	Neusmrtit nevinnou lidskou bytost	Zachránit život pěti pacientům
Vzácný lék	Žádná	1. Zachránit život jednomu pacientovi 2. Zachránit život pěti pacientům

⁸ Srov. FOOT, P. The Problem of Abortion and the Doctrine of Double Effect. *The Oxford Review*. 1967, č. 5, s. 5–15. Přetisknuto v STEINBOCK, B. – NORCROSS, A. (eds). *Killing and Letting Die*. Second Edition. New York: Fordham University Press, 1994, s. 226–279. Všechny citace pocházejí z tohoto sborníku textů.

Footová tvrdí, že morální aritmetika (jeden život versus pět životů) je uplatnitelná pouze tehdy, když se střetávají různé pozitivní povinnosti. Lékař může zachránit pouze jeden, nebo pět životů; jinou možnost nemá. V obou případech se jedná o pozitivní povinnosti a v takovém případě je počet zachráněných životů morálně relevantním faktorem směřujícím lékařovo rozhodnutí ke správné volbě, záchraně života pěti pacientů. Jiná situace nastává při střetu negativních a pozitivních povinností; v tomto případě nelze morální aritmetiku uplatnit a musíme přiznat vyšší váhu povinnostem negativním. Z toho plyne, že lékař nesmí usmrtit nevinného muže (negativní povinnost vystříhat se jisté činnosti), třebaže by to vedlo ke splnění povinnosti pozitivní (záchraně pěti pacientů).

Americký filosof Michael Tooley je dalším vlivným zastáncem názoru, že TMA správná není.⁹ Autor uznává, že rozlišení mezi AE a PE se zakládá na rozlišení mezi úmyslným usmrcením a úmyslným ponecháním zemřít, tvrdí však, že obě dvě kategorie jednání jsou z morálního hlediska ekvivalentní. Jeho argumentační strategie je jednoduchá: vytvoří popis dvou situací, z nichž jedna představuje zabití a druhá ponechání zemřít a fixuje všechny ostatní relevantní proměnné (především úmysl aktérů). Při morálním hodnocení obou situací se však explicitně neodvolává na morální intuice, ale na platnost principu morální symetrie (PMS), který obhajuje proti případným námitkám. Podívejme se na následující Tooleyho myšlenkový scénář:

Jed v nápoji. Tomáš a Adam se nemohou dočkat smrti svého velmi bohatého otce. Oba dva se ho nezávisle na sobě rozhodnou zavraždit. Tomáš jednoho dne nasype prudký jed do sklenice whisky svého otce a Adam ho při tom sleduje, aniž by si toho Tomáš všiml. Otec vypije svůj nápoj a krátce nato umírá.

Tomáš svého otce usmrtil, Adam nechal zemřít. Z morálního hlediska však musíme jejich jednání hodnotit stejně, neboť podle Tooleyho platí následující princip morální symetrie (PMS):¹⁰

- Mějme osobu S_1 a osobu S_2 a předpokládejme, že mají stejnou motivaci k jednání. Nechť C je kauzální proces, který obvykle vyústí v důsledek D , a nechť D je jediný morálně významný důsledek procesu C . Jednání φ osoby S_1 spouští proces C , zatímco jednání ϕ osoby S_2 ukončí proces C dříve, než dospěje k D . Nemají-li φ a ϕ jiné morálně významné důsledky, potom neexistuje morální rozdíl mezi aktualizací φ a nevykonáním ϕ .

⁹ Srov. TOOLEY, M. An Irrelevant Consideration: Killing Versus Letting Die. In: B. Steinbock – A. Norcross (eds). *Killing and Letting Die*, s. 103–111; TOOLEY, M. *Abortion and Infanticide*. Oxford: Clarendon Press, 1983, s. 184–241. Diskusi PMS autor situuje do dvou různých kontextů. Ve svém článku *An Irrelevant Consideration: Killing Versus Letting Die* se podobně jako James Rachels kriticky vymezuje proti tvrzení Americké lékařské asociace, podle něhož je aktivní eutanazie v rozporu s etickými principy lékařské profese, zatímco ukončení léčby (kterou Tooley označuje za pasivní eutanazii) s nimi v rozporu není. V knize *Abortion and Infanticide* se zaměřuje na diskusi přípustnosti usmrcování potenciálních osob.

¹⁰ Srov. TOOLEY, M. An Irrelevant Consideration: Killing Versus Letting Die. In: B. Steinbock – A. Norcross (eds). *Killing and Letting Die*, s. 104. Tooleyho formulaci mírně upravuji.

PMS je negací TMA a v obecné rovině postuluje, že mezi usmrcením a ponecháním zemřít neexistuje morálně signifikantní rozdíl. Neobhájí ho však přímo, což je poněkud zarážející, neboť morální hodnocení scénáře *Jed v nápoji* nezakládá na morálních intuicích, ale přímo na jeho platnosti. Přímo obhajobu nahrazuje diskusí námitek, jež je proti němu možné vznést a které se dle jeho názoru zakládají na nerozlišování dvou otázek:¹¹

- 1) Je rozdíl mezi úmyslným usmrcením a úmyslným ponecháním zemřít morálně významný sám o sobě (*in itself*)?
- 2) Existují další morálně významné faktory, které obecně činí usmrcení vážnějším morálním prohřeškem než ponechání zemřít?

Pouze pokud nerozlišujeme 1) a 2), můžeme dojít k závěru, že zabití je obecně horší než ponechání zemřít. Nicméně tyto morálně významné faktory, pokud existují, neovlivňují hodnocení samotného typu jednání (zabití versus ponechání zemřít); přistupují k morálně ekvivalentním typům jednání a doplňují jejich morální charakter.

Tooley identifikuje celkem tři další morálně relevantní faktory. Prvním z nich je *motiv*. Jestliže se osoba S_1 rozhodne usmrtit jinou lidskou bytost, je její motiv jasně daný a nepochybně horší než motiv osoby S_2 , jejíž motivace ponechat někoho zemřít může být velmi variabilní (lenost, nezáměr...) a méně špatná. Dalším faktorem je *míra rizika* pro aktéra či společnost. „Nezabít“ s sebou nese v drtivé většině případů žádná rizika, zatímco alternativou k „ponechání zemřít“ je pomoci druhé osobě, což už rizika, někdy velmi závažná, může zahrnovat (vrhneme-li se do divoké řeky, abychom zachránili tonoucího, vystavujeme svůj vlastní život velkému nebezpečí). Konečně posledním faktorem je *pravděpodobnost smrti*. Rozhodne-li se S_1 usmrtit jinou osobu, je její smrt (nedojde-li k nečekaným okolnostem) jistá či téměř jistá, zatímco odmítne-li S_2 pomoci jiné osobě v nouzi, může se zachránit sama, není také vyloučeno, že se objeví jiný zachránce. Tyto tři faktory – motiv, míra rizika a pravděpodobnost smrti – vstupují do morálního hodnocení zabití a ponechání zemřít a určují, že obecně je zabití morálně horší variantou než ponechání zemřít. Nesmíme však tyto faktory a jejich vliv na morální hodnocení lidského jednání zaměňovat s otázkou, zda skutečnost, že jedno jednání je instancí zabití a druhé ponechání zemřít, ovlivňuje morální hodnocení těchto typů jednání v izolaci od dalších faktorů, tj. zda je zabití samo o sobě morálně horší než ponechání zemřít.

Tooley ilustruje důsledky PMS následujícím myšlenkovým experimentem:¹²

Vražedný stroj 1. Představme si, že vražedný stroj obsahuje dvě děti, Adama a Hanku. Pokud zmáčkne tlačítko, zabijeme Adama, Hanka však ze stroje unikne nezraněná. Neuděláme-li nic, zahyne Hanka a tentokrát ze stroje unikne Adam.

Tooley klade sugestivní otázku: opravdu si někdo myslí, že úmyslné nestisknutí tlačítka je morálně lepší volbou než jeho stisknutí, když v obou případech zahyne nevinné dítě? Toto morální dilema má podle

¹¹ Ibidem, s. 107.

¹² Ibidem, s. 108.

něj jednoduché řešení. Hodíme si mincí, čímž dáme stejnou šanci na přežití oběma malým vězňům. Když padne orel, stiskneme tlačítko a zemře Adam, padne-li panna, neuděláme nic a zahyne Hanka.

GRAHAM ODDIE

Novozélandský filosof (žák významného českého logika Pavla Tichého) Graham Oddie ve svém článku *Killing and Letting Die: Bare Differences and Clear Differences* předkládá velmi zajímavý argument ve prospěch negace TMA.¹³ Vychází z předpokladu, že smrt jedné lidské bytosti je určitým zlem (negativní hodnotou) bez ohledu na to, jak tato smrt nastala. Tento předpoklad je pro jeho diskusi klíčový a bude jasnější, pokud rozlišíme mezi morálním a fyzickým zlem.¹⁴ Podívejme se na následující dva scénáře:

Amputace. Lékař zvažuje amputaci gangrenózní končetiny svého pacienta. Pečlivě zváží své možnosti a na základě své expertní znalosti se rozhodne amputaci provést. Když se pacient z operace probere, nemá svou levou nohu.

Zmrzačení. Sadista unesl nevinnou oběť a v rámci uspokojování svých sadistických choutek jí amputuje levou dolní končetinu. Bolest je nesnesitelná, oběť nakonec omdlí, a když se probere, nemá svou levou nohu.

Oba dva scénáře spojuje to, že v obou případech nastalo nějaké zlo: pacient, stejně jako nevinná oběť, přišel o něco, co mu jako příslušníku určitého druhu (člověk) náleží. Tato privace – chybějící končetina – je určitou formou zla, pro niž se ujal název fyzické zlo.¹⁵ Oba dva scénáře však také něco rozdělují. V prvním případě není fyzické zlo důsledkem zla morálního, zatímco v druhém scénáři tomu tak není. Morální zlo je atribut náležitosti jednání, jež chápeme jako nemorální. Mezi fyzickým a morálním zlem neexistuje nutný vztah, jak názorně ilustruje příklad s amputací gangrenózní končetiny lékařem. Jinými slovy, existence fyzického zla neimplikuje zlo morální.

Oddie svůj formální argument zaměřený proti platnosti TMA staví na diskusi určité varianty tzv. *trolley* scénáře.¹⁶

Výhybka. Po koleji se řítí neovladatelný železniční vůz, v němž spí jeden pasažér. Vůz rychle přibližuje k výhybce, která rozděluje kolej na levou a pravou. Na levé koleji stojí další vůz, v němž se také nachází jeden pasažér, zatímco pravá kolej končí betonovou zdí. V blízkosti výhybky a jejího přepínače se nachází náhodný kolemjdoucí. Pokud neudělá

¹³ Srov. ODDIE, G. Killing and Letting Die: Bare Differences and Clear Differences. *Philosophical Studies*. 1997, č. 88, s. 267–287.

¹⁴ Toto rozlišení mezi fyzickým zlem – *malum physicum*, a morálním zlem – *malum morale*, je pro pochopení a kritické hodnocení Oddieho argumentu klíčové. Srov. RHONHEIMER, M. *Die Perspektive der Moral: Philosophische Grundlagen der Tugendetik*. Berlin: Akademie Verlag, 2001, s. 118–119.

¹⁵ Pojem „privace“ (*privatio*) v tomto kontextu vyjadřuje, že fyzické zlo není pozitivní skutečností, ale chyběním – privací – určité dokonalosti. Člověk má dvě ruce a dvě nohy; chybějící noha je privací a fyzickým zlem. Podobně slepota představuje privací jisté dokonalosti (schopnosti vidět) a jako taková je fyzickým zlem.

¹⁶ ODDIE, G. Killing and Letting Die: Bare Differences and Clear Differences, s. 269. Mírně upravuji.

nic, vůz bude pokračovat ve své dráze a narazí do stojícího vozu. Zahynou dva pasažéři. Jestliže však kolemjdoucí výhybku přehodí, změní vůz svou trasu a na konci pravé koleje se roztříští o betonovou zeď. Zahyne pouze jeden cestující.

Pokud kolemjdoucí neudělá nic, nechá dva pasažéry zemřít, přehodí-li však výhybku, zabije jednoho z nich. Oddie praví, že by bylo lepší, kdyby kolemjdoucí zabil jednoho pasažéra, než aby nechal dva zemřít. Pro svou argumentaci si však vystačí se slabší tvrzením:

- T: Nebylo by horší zabít jednoho pasažéra než nechat dva zemřít.

T vyjadřuje myšlenku, že zabít jednoho pasažéra není horší, neboli je alespoň stejně dobré, jako ponechání dvou pasažérů zemřít. Můžeme si to zapsat následujícím způsobem:

$$K_1 \geq L_2 \quad (1)$$

To samé samozřejmě platí pro vyšší počty obětí, tj. pokud zvýšíme jejich počet o jednu, dostaneme:

$$K_2 \geq L_3 \quad (2)$$

A po zobecnění pro libovolné přirozené číslo n :

$$K_n \geq L_{n+1} \quad (3)$$

V tomto okamžiku Oddie zavádí další, dle svého soudu plausibilní, předpoklad. Ten vyjadřuje myšlenku, že pokud budeme chápat zabití (či ponechání zemřít) jako jednotku „špatnosti“, potom bude zabití (či ponechání zemřít) n osob celkem n krát větším zlem:

$$\text{Pro libovolné přirozené číslo } n \text{ platí: } K_n = nK_1, L_n = nL_1 \quad (4)$$

Druhým předpokladem, opět poměrně evidentním, nicméně Oddieho argumentací nakonec zpochybněným, je to, že ponechání jedné osoby zemřít není samo o sobě horší než její usmrcení:

$$L_1 \geq K_1 \quad (5)$$

Z (3) můžeme dovodit:

$$L_{n+1} = (n + 1)L_1 \quad (6)$$

A ze (3), (4) a (6) potom:

$$nK_1 \geq (n + 1)L_1 \quad (7)$$

Odtud vydělením n dostaneme:

$$K_1 \geq [(n + 1)/n]L_1 \quad (8)$$

Vezmeme-li v úvahu (5), dostaneme závěr, že hodnota zabítí jedné osoby se nachází mezi hodnotou ponechání jedné osoby zemřít a hodnotou ponechání zemřít $(n + 1)/n$ osob:

$$\text{Pro libovolné přirozené číslo } n: L_1 \geq K_1 \geq [(n + 1)/n]L_1 \quad (9)$$

Podívejme se nyní na výraz $(n + 1)/n$ pro stále rostoucí n . Čím bude hodnota n vyšší, tím více se bude výraz $(n + 1)/n$ blížit hodnotě 1. Jinými slovy, platí:

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{n + 1}{n} = 1$$

Určíme-li hodnotu n dostatečně vysokou, dostaneme:

$$L_1 \geq K_1 \geq L_1 \quad (10)$$

Z (10) již plyne:

$$L_1 = K_1 \quad (11)$$

Po zobecnění pro libovolné n dostaneme konečný závěr celé argumentace: mezi ponecháním n lidí zemřít a usmrcením stejného počtu lidí neexistuje, sám o sobě, žádný podstatný rozdíl:

$$\text{Pro libovolné přirozené číslo } n \text{ platí: } L_n = K_n \quad (12)$$

KRITICKÉ HODNOCENÍ

Kritickou diskusí argumentů popírajících platnost TMA můžeme začít u Oddieho zajímavého, nicméně v konečném důsledku nepříliš přesvědčivého argumentu. O jakém zlu novozélandský filosof ve svém argumentu hovoří? Vše naznačuje tomu, že o zlu fyzickém, tj. o jisté privaci či negativní hodnotě. Když připomíná Rachelsovy scénáře s topícím se synovcem (v prvním scénáři hovoříme o usmrcení, v druhém o ponechání zemřít), hodnotí je jako stejně špatné (*bad*). V jakém smyslu však mohou být ekvivalentní? Nabízí se pouze dvě možnosti: oba jsou ekvivalentní v tom, že výsledek scénářů představuje stejné fyzické zlo (první varianta), nebo představuje stejné morální zlo (druhá varianta). První varianta je plausibilní, neboť důsledek jednání i nejednání je v obou případech stejná (smrt malého synovce). Fyzické zlo však neimplikuje morální zlo ani v případě konsekvencialismu: abychom mohli říci, že výsledkem je nesprávné jednání (jednání, jež není optimální z neosobní perspektivy), museli bychom nejdříve provést srovnání dobrých a špatných důsledků. Morální zlo (vyjádřené výrokem „S jednala nesprávně“) tedy není samozřejmým vyústěním Rachelsova scénáře (ať již ho bude hodnotit jako konsekvencialista či jinak).

Oddie se ve skutečnosti zaměřuje pouze na fyzické zlo, jak naznačuje čtvrtý krok jeho argumentace (pro libovolné přirozené číslo n platí: $K_n = nK_1, L_n = nL_1$). Podívejme se na následující scénáře:

Sebeobrana 1. Petr se musí bránit útoku jednoho útočníka. Snaží se odrážet útok přiměřeně jeho intenzitě, nakonec mu nezbude nic jiného, než agresora usmrtit.

Sebeobrana 2. Petr se musí bránit útoku dvou útočníků. Snaží se odrážet útok přiměřeně jeho intenzitě, nakonec mu nezbude nic jiného, než agresory usmrtit.

Předpokládejme, že Petrovo jednání bylo morálně správné, nedopustil se tedy žádného morálního zla.¹⁷ V jakém smyslu lze hovořit o tom, že negativní hodnota usmrcení dvou útočníků je rovna negativní hodnotě usmrcení jednoho z nich vynásobené dvěma, tj. $K_2 = 2K_1$? V morálním smyslu nepochybně ne, neboť jestliže je Petrovo jednání správné v prvním scénáři, je správné i ve scénáři druhém; nelze hovořit o tom, že by správnost jednání v druhé variantě sebeobranu byla rovna hodnotě správnosti jednání v první variantě vynásobené dvěma. Má-li mít rovnice $K_2 = 2K_1$ nějaký smysl, musí předpokládat, že i) negativní hodnota ze ztráty jednoho lidského života je rovná negativní hodnotě ze ztráty libovolného jiného lidského života, ii) pro libovolné přirozené číslo n je negativní hodnota ztráty n životů rovna n .negativní hodnota ztráty jednoho lidského života. Tato úvaha je však platná (připustíme-li obě podmínky) pouze za předpokladu, že hovoříme o fyzickém, nikoli však morálním zlu.

Z této úvahy a rozlišení mezi fyzickým a morálním zlem vyplývá, že Oddie prokazuje pouze celkem banální závěr: z pohledu negativní hodnoty (fyzického zla) je usmrcení jednoho člověka ekvivalentní ponechání jednoho člověka zemřít, případně, po zobecnění, usmrcení n lidských bytostí je ekvivalentní ponechání n lidských bytostí zemřít. Takový závěr je však pro diskusi platnosti TMA irelevantní, neboť TMA hovoří o morální demarkační linii rozdělující instance usmrcení a ponechání zemřít a hovoří, v obecné rovině, o tom, že z morálního hlediska je obtížnější obhájit přímé způsobení újmy než ponechání újmy nastat. Oddie v podstatě jen ukazuje, že pokud definujeme vztah mezi důsledky usmrcením a ponecháním zemřít jako slabší než je relace identity (usmrcení není horší než ponechání zemřít) a připustíme, že totéž platí pro vztah mezi ponecháním zemřít a usmrcením (ponechání zemřít není horší než usmrcení), redukuje se nakonec relace „ X není horší než Y “ na relaci identity, tj. „ X je identické s Y “. Vzhledem k tomu, že v perspektivě fyzického zla je tento postulát (za přijetí určitých předpokladů) poměrně triviálně zřejmý (smrt jednoho člověka je negativní hodnotou bez ohledu na to, jak k této smrti došlo), nejedná se o nijak zajímavý závěr. Připomeňme si scénáře Amputace a Zmrzačení: je nepochybně triviální tvrdit, že v obou scénářích je výsledkem totéž fyzické zlo (chybějící končetina), triviální však není poznatek, že v prvním scénáři nelze hovořit o zlu morálním (nesprávném jednání), zatímco v případě druhého scénáře ano. V diskusi o platnosti TMA se zaměřujeme na morální rozdíl mezi instancemi usmrcení a ponechání zemřít (obecně působení a připouštění újmy), nikoli na to, zda vzniká ekvivalentní množství fyzického zla.

Podívejme se nyní na Rachelsovy scénáře popisující usmrcení synovce (první scénář) a pasivní sledování, jak se nakonec sám utopí ve vaně (druhý scénář). Americký filosof tvrdí, že tyto scénáře je možné generalizovat a popřít tak platnost TMA: ve skutečnosti platí ET, teze morální ekvivalence mezi usmrcením a ponecháním zemřít. Jeho argumentační strategie je následující:

- 1) Fixujeme všechny faktory, které jsou pouze nahodile spojeny s rozlišením mezi usmrcením a ponecháním zemřít.
- 2) Navrhne dva scénáře, jež se liší pouze v tom, že v prvním scénáři se setkáváme s instancí usmrcení, zatímco v druhém s instancí ponechání zemřít.
- 3) Dojdeme k závěru, že oba scénáře mají stejné morální hodnocení.

¹⁷ Tento předpoklad může sdílet konsekvencialista se zastáncem nějaké deontologické morální teorie.

- 4) Z 1) a 3) odvodíme, že mezi instancí usmrcení a instancí ponechání zemřít v tomto páru scénářů neexistuje sám o sobě žádný morální rozdíl.
- 5) Provedeme zobecnění: jestliže je Φ kategorie jednání „usmrcení“ a Ψ je kategorie jednání „ponechání zemřít“, potom mezi těmito dvěma kategoriemi neexistuje žádná morálně významná demarkační linie.

Odvození 4) z 1) a 3) není samozřejmé. Jak k němu Rachels dospěl? Nepochybně se nemůže odvolávat na konsekvencialismus; takové dokazování by bylo kruhové. Konsekvencialismus uznává jako jediný normativní faktor determinující morální hodnocení lidského jednání důsledky. Jestliže by tedy Rachels tvrdil, že jeho závěr (oba scénáře jsou morálně symetrické) se zakládá pouze na hodnocení důsledků, předpokládá by platnost konsekvencialismu a *ipso facto* neplatnost TMA. Ve skutečnosti se zřejmě odvolává na morální intuice, na to, že bychom (zřejmě všichni) došli ke stejnému závěru, jako on sám, pokud nebudeme zapomínat na to, že motiv a důsledky jsou v obou scénářích identické (získat dědictví, smrt šestiletého synovce).

Problému úmyslu a intencí se zde věnovat nemohu, zaměřím se pouze na to, zda se hodnocení Rachelsových scénářů (Petrovo jednání je v obou případech stejně nesprávné) skutečně zakládá na odmítnutí morálního významu distinkce mezi usmrcením a ponecháním zemřít. Představme si, že osoba *S* hodnotí oba scénáře. Dobře si uvědomuje, že motiv Petrova jednání je v obou scénářích stejný, stejné jsou i důsledky. Pripusťme rovněž, že *S* dojde ke stejnému závěru jako Rachels; znamená to, že ve svém morálním hodnocení odmítá morální asymetrii mezi usmrcením a ponecháním zemřít? Ve skutečnosti tomu tak být nemusí. *S* může zastávat komplikovanější teorii morálního hodnocení lidského jednání, která posuzuje celou řadu morálně relevantních faktorů. Dejme tomu, že za morálně relevantní považuje motiv jednání, morální charakter jednajících osoby i samotné důsledky. Současně však zastává TMA, domnívá se, že mezi usmrcením a ponecháním zemřít lze vést morální dělící linii. V této konkrétní situaci však zváží všechny morálně relevantní faktory, motiv, charakter, důsledky, rozdíl v moralitě jednání, a dojde k závěru, že – čistě z morálního hlediska – převažují motiv, morální charakter a důsledky morální relevanci distinkce usmrcení/ponechání zemřít do takové míry, že bez ohledu na to, že Petr svého synovce v druhém scénáři „pouze“ ponechal zemřít, musíme jeho jednání hodnotit jako morálně ekvivalentní.¹⁸

Rozumějme tomuto argumentu dobře. Jeho cílem není prokázat platnost TMA. Snaží se jen poukázat na to, že můžeme dojít ke stejnému závěru jako Rachels, aniž bychom museli přijmout, že tento závěr předpokládá platnost ET. Jinými slovy, charakterizovat Petrovo jednání jako stejně nesprávné v obou scénářích není v rozporu s platností TMA. Rachels se tak ocitá v obtížné pozici. Vycházet z neosobního uvažování důsledků jako jediného morálně relevantního faktoru nemůže, neboť by přepokládal důsledek, který se snaží dokazovat (platnost ET). Nejsou-li však důsledky jediným morálně relevantním faktorem, můžeme připustit platnost TMA a současně ze střetu morálně relevantních faktorů nechat vyjít vítězně ty, které umožní hodnotit Petrovo jednání stejně jako Rachels.

¹⁸ Srov. CARTWRIGHT, W. Killing and letting die: a defensible distinction. *British Medical Bulletin*. 1996, 52, č. 2, s. 354–631, zvl. s. 357.

Můžeme zaujmout také následující strategii. Společně s britskou filosofkou Philippou Footovou rozlišíme mezi negativními a pozitivními povinnostmi následujícím způsobem:¹⁹

- *Negativní povinnost.* Osoba S má negativní povinnost P_n tehdy, pokud existuje jednání φ takové, že P_n zakazuje φ .
- *Pozitivní povinnost.* Osoba S má pozitivní povinnost P_p tehdy, pokud existuje jednání φ takové, že P_p přikazuje φ .

Negativní povinnosti jsou povinnosti spojené se zákazem určitých činností, např. zákazy působit újmu (zabít, mrzačit, znásilňovat...), zatímco jejich pozitivní protějšek ukládá méně specifikované a závažné povinnosti pomáhat. Zatímco negativní povinnosti máme všichni a vůči všem, pozitivní povinnosti mohou záviset na celé řadě dalších faktorů určujících druh povinnosti a vymezující třídu bytostí, vůči nimž je máme. Rozlišení mezi negativními a pozitivními povinnostmi slouží některým autorům jako východisko obhajoby TMA, tuto strategii zde zatím sledovat nebudu. Opět chci jen poukázat na to, že morální hodnocení Petrova chování z Rachelsova páru scénářů nemusí předpokládat neplatnost TMA.

Zabití je spojeno s porušením negativní povinnosti (nezabiješ), zatímco ponechání zemřít s porušením povinnosti pozitivní (pomůžeš druhému v nouzi). Porušení prvního typu povinnosti je, jsou-li všechny ostatní podmínky stejné, morálně závažnější než porušení druhého typu povinnosti. Ilustrovali jsme si to scénáři *Transplantace* a *Vzácný lék*: lékař nesmí usmrtit pacienta a zachránit jeho orgány pět umírajících, může však zachránit životy pěti pacientům a jednoho nechat zemřít. Zastánce této morální teorie může v případě Rachelsových scénářů usuzovat následujícím způsobem: třebaže je rozlišení mezi usmrcením a ponecháním zemřít morálně relevantní (založené na rozdílu mezi porušením negativních a pozitivních povinností), existují i další morálně relevantní faktory, které je třeba v tomto konkrétním případě vzít v úvahu. Ty nakonec převáží determinantu TMA v celkovém morálním hodnocení a umožní nám dospět k závěru, že Petr jednal v obou případech nesprávně či dokonce stejně nesprávně.

Tyto úvahy vedou k závěru, že Rachels je ve své obhajobě ET (negaci TMA) neúspěšný. Nepodařilo se mu prokázat, že mezi usmrcením a ponecháním zemřít neexistuje morálně významná morální dělící linie. K takovému závěru by byl oprávněný pouze tehdy, pokud by vyloučil možnost, že TMA je platnou morální tezí, jež je však v jeho scénářích převážena dalšími morálně relevantními faktory. Domnívám se, že něco takového by se mu mohlo podařit pouze tehdy, pokud by tyto faktory vyloučil ze hry jako skutečně morálně relevantní, což je však ekvivalentní přijetí důsledků a jejich zvažování v neosobní perspektivě jako jediného morálně relevantního faktoru ve hře. Jinými slovy, mohl by uspět pouze tehdy, kdyby se přihlásil ke konsekvencialismu. V takovém případě však obhajoba ET ztrácí smysl, neboť je v logice konsekvencialistické praktické rozvahy triviálně platná.

Proti této argumentaci je však možné vznést námitku. Obhájci platnosti Rachelsových scénářů jako prostředku zpochybnění TMA přece nemusí vylučovat existenci dalších morálně relevantních faktorů; Michael Tooley ji dokonce explicitně přiznává. Tyto faktory jsou však důvodem, proč zabití bývá obecně horší než ponechání zemřít, netýkají se však samotné distinkce usmrcení/ponechání zemřít. Tato

¹⁹ Srov. FOOT, P. The Problem of Abortion and the Doctrine of Double Effect. *Oxford Review*. 1967, č. 5, s. 5–15. Přetisknuto v STEINBOCK, B. – NORCROSS, A. (eds). *Killing and Letting Die*, s. 103-111.

námítka je však neopodstatněná. Představme si, že Petr zastává etickou teorii, podle které existují dva typy morálně relevantních faktorů určujících hodnocení lidského jednání: motivy a důsledky. Tyto faktory se v rámci praktické etické rozvahy střetávají a mohou nad sebou získávat převahu. Petr může například tvrdit, že jednání s dobrým důsledkem může být nesprávné, pokud motiv jednání není dobrý; faktor „motiv“ zde převážil nad faktorem „důsledky“.

Jakým způsobem by Petr hodnotil Rachelsův scénář? Zvážil by důsledky, nicméně zvažoval by také motivy jednání. Rachels požaduje, aby motivy byly „fixovány“, tj. aby se motiv v prvním scénáři nelišil od motivu ve scénáři druhém. Petr by proto mohl říci: souhlasím s Rachelsovým závěrem, můj jmenovec se v obou scénářích zachoval stejně špatně. Odmítám však následovat Rachelse dále a přijmout jeho tezi, že Petr se zachoval stejně špatně (jeho jednání bylo stejně nesprávné) z toho důvodu, že mezi usmrcením a ponecháním zemřít neexistuje žádný morálně významný rozdíl. Z mého pohledu existuje, nicméně ve hře jsou také Petrovy motivy a ty jsou v obou scénářích také identické (podobně jako důsledky). Má teorie tvrdí, že jsou-li motivy špatné, je příslušné jednání nesprávné bez ohledu na to, jakým způsobem ho budeme popisovat (usmrcení/ponechání zemřít).

Rachels by se mohl bránit jedině tak, že by popřel roli motivů jako morálně relevantních faktorů, případně že by popřel roli jakýchkoli jiných faktorů s výjimkou důsledků, neboť existence těchto faktorů a jejich role v rámci praktické etické rozvahy by mohla vést k analogické argumentaci jako v případě Petra. Tím by se však přihlásil ke konsekvencialismu a neplatnost TMA by opět byla vcelku triviální záležitost.

Winston Nesbitt se ve svém článku *Is Killing No Worse Than Letting Die* snaží ukázat, že Rachelsovy a Tooleyho scénáře jsou ve své snaze prokázat ekvivalenci mezi usmrcením a ponecháním zemřít neúspěšné.²⁰ Vraťme se k situaci, kdy Petr v prvním případě utopí svého malého synovce a v druhém ho „pouze“ pasivně sleduje a nechá utopit. Nesbitt poznamenává, že Rachels ve svém hodnocení vynechává jeden důležitý morálně relevantní faktor, jímž je ochota Petra uskutečnit svůj vražedný plán. V obou scénářích je Petr motivován osobním prospěchem a v obou případech je rozhodnutý svého synovce zavraždit. Pouze shoda okolností (synovec se uhodil do hlavy a začal se topit) způsobila, že Petr v druhém scénáři nemusel svůj plán provést přesně tak, jako ho plánoval, nemusel synovce zavraždit utopením. Nesbitt se domnívá, že tento morálně relevantní faktor – rozhodnutí spáchat chladnokrevnou vraždu, je sám o sobě dostatečný k tomu, abychom Petra morálně odsoudili stejnou mírou v obou scénářích. Napomáhá si následujícím scénářem:²¹

Uklouznutí. Petr se rozhodl získat dědictví svého malého synovce a zavraždit ho. Vplíží se do koupelny, zatímco se synovec koupe, s úmyslem ho utopit a vše nastražit jako nehodu. Uklouzne však na kluzké dlažbě, udeří se do hlavy a upadne do bezvědomí. Probere se až v sanitce, jeho synovec je v bezpečí doma.

²⁰ Srov. NESBITT, W. *Is Killing No Worse Than Letting Die?* *Journal of Applied Philosophy*. 1995, 12, č. 1, s. 101–106.

²¹ *Ibidem*, s. 103. Mírně upravuji.

Petr svého synovce nezavraždil, byl ale připravený tak učinit, chystal se tak učinit a byl by tak učinil, kdyby (ne)šťastnou náhodou neuklouzl a neuhodil se do hlavy. Nesbitt tvrdí, že navzdory tomu je Petr stejně odsouzeníhodný, jako jeho jmenovec ve scénářích, v nichž v prvním synovce utopil a v druhém nechal utopit ve vaně. Jeho argumentace je tedy analogická té mé: pokud existují morálně relevantní faktory, které umožňují posoudit Petrovo jednání v obou Rachelsových scénářích jako ekvivalentní, potom nelze z ekvivalence tohoto hodnocení usuzovat na morální ekvivalenci mezi usmrcením a ponecháním zemřít.

Nesbittův článek podrobil ostré kritice Roy W. Perrett v článku *Killing, Letting Die and the Bare Difference Argument*.²² Vzhledem k tomu, že Nesbittova argumentace je analogické té mé, je Perrettova kritika zvláště důležitá. Autor nejdříve připomíná logickou strukturu Rachelsova argumentu založeném na zvážení jeho dvou scénářů. Všechny důležité faktory jsou fixní, oba dva scénáře rozděluje pouze fakt, že v prvním scénáři Petr svého synovce usmrtil (zavraždil), zatímco v tom druhém ho nechal utopit ve vaně a nijak mu nepomohl. Vzhledem k tomu, připomíná Perrett, že Petrovo jednání se v obou situacích liší pouze tím, že v prvním případě se jedná o usmrcení, zatímco v druhém o ponechání zemřít, a s přihlédnutím k tomu, že jeho jednání je v obou případech morálně ekvivalentní, musíme přijmout závěr, že mezi usmrcením a ponecháním zemřít nelze vést morálně relevantní demarkační linii.

Nesbittovu argumentaci Perrett charakterizuje jako *ignoratio elenchii* a nepochopení struktury Rachelsovy úvahy. Nechám zde stranou nepodstatné výhrady, které lze snadno napravit, a zaměřím se na výhradu nejdůležitější. Nesbitt vlastně říká, že Rachels nebere v úvahu ještě jeden důležitý morální faktor, označme si ho *F*, který je důvodem, proč Petrovo jednání hodnotíme v obou případech stejně. Perrett na to namítá, že pokud je *F* jedním z morálně relevantních faktorů, musíme ho opět „fixovat“ a nechat variovat pouze modalitu jednání. Není to obtížné, neboť v obou případech je Petr připravený vraždit, pouze shoda okolností mu vyšla vstříc a v druhém scénáři nemusel být kauzální příčinou smrti svého synovce (utopit ho). Perrett tvrdí, že necháme-li *F* fixní v obou scénářích, jediným rozdílem opět bude distinkce mezi usmrcením a ponecháním zemřít. Hodnotíme-li Petrovo jednání jako morálně ekvivalentní a jediným rozdílem mezi prvním a druhým scénářem spočívá v modalitě jednání, uzavírá Perrett, potom je tato modalita jednání morálně irelevantní. Jednoduše řečeno, usmrcení je v morální rovině ekvivalentní ponechání zemřít.

Domnívám se, že Perrettova námitka je chybná. Připustíme pro účel diskuse, že *F* skutečně představuje morálně relevantní faktor. Právě proto, že je v obou případech stejný, může v obou případech převážet U/P-distinkci a být důvodem, proč Petrovo jednání hodnotíme jako morálně ekvivalentní. Z toho ovšem neplyne, že mezi usmrcením a ponecháním zemřít neexistuje žádný rozdíl, nelze vyloučit logicky možnou – a velmi plausibilní – možnost, že tento rozdíl je některými morálně relevantními faktory, v tomto případě *F*, potlačený do té míry, že v morálním hodnocení jednání převáží *F*. Když tedy Rachels, Tooley a Perrett fixují určité faktory a určují je jako konstantní pro oba scénáře, ve skutečnosti je vlastně zcela vylučují ze hry jako skutečně morálně relevantní.

²² Srov. PERRETT, R. W. Killing, Letting Die and the Bare Difference Argument. *Bioethics*. 1996, 10, č. 2, s. 132–139.

Námítky proti platnosti Rachelsovy argumentace lze aplikovat rovněž na argumenty Michaela Tooleyho. Jeho ilustrace důsledků negace TMA navíc může, paradoxně, podpořit její platnost. Lidské bytosti lze charakterizovat jako aktivní aktéry, kteří působí na sebe a svět kolem sebe, stejně tak je lze chápat jako pasivní subjekty, nejen subjekty zkušenosti, ale obecně subjekty, v nichž terminují důsledky nějakých událostí a činností jiných lidských bytostí a reálně je pozměňují. Christine M. Korsgaard podotýká, že konsekvencialismus se nepřiměřeně zaměřuje na tuto pasivní stránku a neklade dostatečný důraz na lidské bytosti jako morální aktéry.²³ Této poznámce však musíme správně rozumět. Konsekvencialisté samozřejmě nepopírají, že lidé nějak jednají, zaměřují se však na vyhodnocení důsledků tohoto jednání v neosobní perspektivě, nikoli na to, jaké jednání bylo aktualizováno. Vraťme se k Tooleyho příkladu s vražedným strojem, který v sobě skrývá Adama a Hanku. Pokud osoba *S* zmáčkne tlačítko, zahyne Adam, ale Hanka se zachrání. Neudělá-li *S* nic, zemře Hanka, Adam se však z přístroje dostane nezraněný. Tooley tvrdí, že vzhledem k neplatnosti TMA je vlastně docela jedno, co *S* udělá a nejlepší bude, když si hodí mincí a dá tím oběma stejnou šanci na přežití.

Úvahy amerického filosofa se situují do roviny hodnocení důsledků v neosobní perspektivě. V této perspektivě je zcela lhostejné, jak *S* bude jednat, morální aritmetika je jednoznačná: jeden život (je jedno jaký) bude zachráněný, druhý bohužel ne. Pokud se však zaměříme na *S* a na její jednání, můžeme dojít k jinému závěru. Koneckonců, jestliže *S* něco udělá, *bude to ona, kdo zabije Adama*, nikoli stroj a ti, kdo do něj Adama a Hanku zavřeli. A tento fakt, v situaci, kdy *S* nemůže nijak ovlivnit tragické vyústění celé situace, představuje morálně relevantní faktor. V opačném případě by *S* přestala být skutečným aktérem, který může rozvíjet své životní plány, naplňovat své preference a rozvíjet svou lidskou osobnost, a stala by se pasivní hříčkou nároků neosobně uvažované maximalizace dobra. Podívejme se na následující scénář:

Vražedný stroj 2. Představme si, že vražedný stroj obsahuje dvě děti, Adama a Hanku. Pokud zmáčkne tlačítko, zabijeme Adama, Hanka však ze stroje unikne nezraněná. Neuděláme-li nic, zahyne Hanka a tentokrát ze stroje unikne Adam. Hanky *welfare* je o nejmenší možnou jednotku vyšší než Adamův.

Řekněme, pro jednoduchost, že jsme hédonisté a měříme *welfare* počtem hédonů. Adamovo *welfare* oceníme 100 hédony, Hanky *welfare* 101 hédony; 1 hédon představuje minimální rozdíl v kvalitě *welfare*. *S* se zde v porovnání s *Vražedným strojem 1* ocitá ve zcela jiné situaci. Své rozhodnutí již nemůže svěřit náhodě a hodit si mincí, pokud totiž neudělá nic, zahyne Hanka a z neosobní perspektivy bude míra zla (ztráta 101 hédonů) vyšší než v případě, kdyby zmáčkla tlačítko a zabila Adama. Musí tedy zabít Adama. Tento závěr je však odpudivý a to ze dvou důvodů. Prvním je jednoduše to, že drobný, zcela minimální rozdíl ve *welfare* ukládá *S* povinnost zabít (Douglas W. Portmore bez rozpaků

²³ Srov. KORSGAARD, Ch. M. Personal Identity and the Unity of Agency: A Kantian Response to Parfit. *Philosophy and Public Affairs*. 1989, 18, č. 2, s. 101.

říká zavraždit²⁴) Adama, v obecné rovině potom každý, byť minimální, rozdíl v kalkulu důsledků ukládá povinnost zabít (jsou-li důsledky zabití lepší než důsledky nejednání či jednání alternativního).

Druhým důvodem je to, že S vzniká povinnost obětovat své plány, své životní hodnoty, vše musí položit na oltář maximalizaci neosobně uvažovaného dobra, a to i v případě – jako v tomto – kdy rozdíl mezi zvažovanými alternativami jednání je zcela minimální. S odmítá zabít jiné lidské bytosti, snad s výjimkou zcela mimořádných a vážných situací, neplatnost TMA ho však nutí za cenu jednoho hédonu odcizit se od svých hodnot a zmáčknout tlačítko.

ZÁVĚR

Výše uvedené úvahy nedokazují zcela jednoznačně platnost TMA, ukazují však velmi vážné a neintuitivní důsledky její neplatnosti. Etika by neměla být pouze abstraktní teorií správnosti jednání, ale průvodcem na cestě dobrým životem. Kráčet můžeme po různých stezkách, někdy i velmi obtížným terénem, neplatnost TMA nás však uvrhá do nevlídné krajiny nároků, které svírají lidské bytosti do kleští nemožnosti skutečně svobodně a autonomně rozvíjet vlastní životy.

²⁴ Srov. PORTMORE, D. W. *Commonsense Consequentialism. Where Morality Meets Rationality*. New York: Oxford University Press, 2011, s. 4. Portmore hovoří obecně, nezaměřuje se na Tooleyho scénář.

Referenční seznam:

- BENNETT, J. Whatever the Consequences. *Analysis*. 1966, 26, č. 3, s. 83–102.
- BIRNBACHER, D. *Tun und Unterlassen*. Stuttgart: Reclam, 1995.
- ČERNÝ, D. Je ukončení život udržující léčby eutanazií? In: I. Humeník – I.-M. V. Szaniszló – Z. Zoláková (eds.). *Právné otázky rozhodovania v onkologickej starostlivosti*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015, s. 133–152.
- DINELLO, D. On Killing and Letting Die. *Analysis*. 1971, 31, č. 3, s. 83–86.
- FELDMAN, F. *Confrontations with the Reaper. A Philosophical Study of the Nature and Value of Death*. New York: Oxford University Press, 1992.
- FOOT, P. Killing and Letting Die. In: B. Steinbock – A. Norcross (eds.). *Killing and Letting Die*. Second Edition. New York: Fordham University Press, 1994, s. 280–289.
- GESANG, B. Passive and active euthanasia: What is the difference? *Medicine, Health Care and Philosophy*. 2008, 11, č. 2, s. 175–180.
- GRUZALSKI, B. Killing by Letting Die. *Mind*. 1981, 90, č. 357, s. 91–98.
- KAMM, F. M. Ending Life. In: R. Rhodes – L. Frances – A. Silvers (eds.). *The Blackwell Guide to Medical Ethics*. Oxford: Willey-Blackwell, 2007.
- KAMM, F. M. *Bioethical Prescriptions. To Create, End, Choose, and Improve Lives*. New York: Oxford University Press, 2013.
- McMAHAN, J. Killing, Letting Die, and Withdrawing Aid. *Ethics*. 1993, 103, č. 2, s. 250–279.
- REICHENBACH, B. R. Euthanasia and the Active-Passive Distinction. *Bioethics*. 1987, 1, No. 1, s. 51–73.
- STEINBOCK, B. – NORCROSS A. (eds.). *Killing and Letting Die*. Second Edition. New York: Fordham University Press, 1994.
- SUMNER, L. W. *Assisted Death. A Study in Ethics & Law*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- WOOLLARD, F. If This Is My Body...: A Defence of The Doctrine of Doing and Allowing. *Pacific Philosophical Quarterly*. 2013, 94, s. 315–341.
- WOOLLARD, F. *Doing and Allowing Harm*. Oxford: Oxford University Press, 2015.